

ALBAY CHABERT
(Hukuk Felsefesi Açısından Bir İnceleme)
Sercan GÜRLER¹

Bilindiği üzere Honoré de Balzac (1799-1850), XIX. yy.'da yaşamış dünyaca ünlü bir edebiyatçıdır. Dante'nin *İlahi Komedyası*'ndan mülhem *İnsanlık Komedyası* ismini verdiği yüz küsür ciltlik dev eserinde XIX. yy. Paris'ini en ucra köşelerine varıncaya kadar anlatmış, âdeta yeni baştan inşa etmiştir. Hatta bununla yetinmemiş bütün Fransa'yı, giderek yeni ortaya çıkan Avrupa kültürünü her yönüyle keşfetmeye, bu yüzyıl insanının röntgenini çekmeye koyulmuştur. Oscar Wilde'in deyişiyle XIX. yy.'a ait bilgilerimiz büyük oranda Balzac'ın icadıdır². Nitekim kendisinin de ifade ettiği gibi en büyük kahramanı Napoleon'un kılıcıyla başlattığını kalemiyle tamamlaya çalışmıştır³. Edebiyat tarihinde eşi benzeri görülmedik bir tutku ve gayretle yazan, hatta belki de “abartmadan ölesiye çalıştığı söylenebilecek”⁴ tek yazar olan bu adamın aslında derdi, her yönüyle burjuva sınıfının portresini çizmek, içinde bulunduğu ahlâki bozukluğu tasvir ve tahlil etmektir. Kendisi, katolikliğe ve krallığa sarsılmaz bir inanç beslese de Kilise'nin ve Aristokrasi'nin zamanının geçtiğini söyleyecek kadar da iflah olmaz bir gerçekçidir⁵. Gerçekçiliğe bağlılığını, *İnsanlık Komedyası*'nın Önsözü'nde Fransız toplumunu tarihçi, kendisini ise sadece bu tarihinin sekreteri gibi gördüğünü söyleyerek daha da vurgulamıştır⁶.

Bu makale çerçevesinde Balzac'ın dikkat çeken diğer bir özelliği ise romanlarının başlıca temaları arasında hukukun da yer almasıdır. Kendisi de hukuk tahsil etmiş, kısa süreliğine bir avukat bürosunda stajyerlik yapmış, ayrıca noter kâtabi olarak da çalışmıştır⁷. Bu süre zarfında edindiği izlenimler, yaptığı gözlemler sonucunda romanlarında sık sık huku-

¹ Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

² Aktaran Peter Brooks, **Realist Vision**, New Haven & London, Yale University Press, 2005, s. 21.

³ Aktaran, Stefan Zweig, **İnsanlık Komedyası'nın Ölümsüz Yazarı Balzac**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002, s. 112.

⁴ Zweig, **İnsanlık Komedyası'nın Ölümsüz Yazarı Balzac**, s. 170.

⁵ Bu gerçekçiliği Balzac'ın, Engels tarafından “gerçekçiliğin zaferi” ifadesiyle nitelendirilmesine yol açmıştır; aktaran Georg Lukacs, **Avrupa Gerçekçiliği (Balzac-Stendhal-Zola-Tolstoy-Gorki ve Diğerleri)**, 2. Basım, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, s. 19. Ünlü Macar Marksist edebiyat kuramcısı Georg Lukacs da ideolojik açıdan yakın durduğu ve ilerici kabul ettiği Stendhal'le karşılaştırıldığında Balzac'ın, dönemini yansıtmada daha gerçekçi olduğunu söylemekten kendisini alıkoyamamıştır; Lukacs, **Avrupa Gerçekçiliği**, s. 104.

⁶ Aktaran Thomas E. Carbonneau, “Balzacian Legality: A Proposal For Natural Law Juridical Standards of Legitimacy”, **Loyola Law Review**, Vol. 27, No. 1, 1981, s. 1-39, s. 3.

⁷ Balzac'ın hayatıyla ilgili bu bilgiler için bkz. Zweig, **İnsanlık Komedyası'nın Ölümsüz Yazarı Balzac**; Andre Billy, **Balzac'ın Hayatı**, çev. Fehmi Baldaş, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

ka, hukuki terim ve kavramlara, hukukçulara, hatta yürürlükteki kanunlara yer vermiştir. Öyle ki yarattığı yüzlerce karakter arasında 29'u hakim, 40'a yakını avukat, 24'ü noter ve 28'i kâtip olmak üzere toplam 118 hukukçu vardır. Toplamda 1540 erkek karakter olduğu düşünülürse *İnsanlık Komedyası*'ndaki karakterlerinin 1/8'inin hukukla ilişkili olduğu söylenebilir⁸.

Nitekim ilk kez 1832'de basılan ve *İnsanlık Komedi*'nin "Töre İncelemeleri" ismini taşıyan bölümünde, "Özel Yaşamdan Sahneler" başlığının altında yer alan⁹ *Albay Chabert*¹⁰ isimli bu romanında Balzac, belki de diğer romanlarından çok daha yoğun bir şekilde hukukla ilgilenmiştir. Romanın konusunu doğrudan bir dava süreci oluşturmaktadır. Belirli somut bir hukuki meseleyi ve ilgili dava sürecini kendisine konu seçerek, Fransız Devrimi'nden sonra yürürlüğe giren hukuk kurallarına ilişkin tarihi ve sosyolojik bilgiler edinmemizi sağlamakta, böylece modern zamanlarda hukukun geçirdiği dönüşümü anlamamızı mümkün kılmaktadır. Ama *Albay Chabert* romanının asıl üzerinde durulması gereken yönü, hukuka ve hukukçulara dair çarpıcı tespitleriyle Balzac'ın aslında bizlere hukukun bizatihi kendisini, yani doğasını, insan için taşıdığı/taşınması gereken anlamı bir kez daha sorgulama imkânı sunmasıdır. Burada Balzac âdeta bizden, kendimizi Albay Chabert'in yerine koymamızı ve hukuk karşısında birey olarak konumumuzu bir kez daha gözden geçirmemizi istemektedir. İşte bu yönüyle roman, aslında "Hukuk nedir?" sorusunu cevaplandırma gayretinden başka bir şey olmayan hukuk felsefesi açısından da incelenmeyi kuşkusuz fazlasıyla hak etmektedir.

8 John Marshall Gest, "The Law and Lawyers of Honoré de Balzac", *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol. 60, No. 2, 1911-1912, s. 59-92, s. 67. Hukuka ve hukuki meselelere bu kadar çok yer vermesine rağmen günümüzde "hukuk ve edebiyat" araştırmaları alanındaki çalışmalarda Balzac ismine pek rastlanmaz. Örneğin bu alanın en önemli eserlerinden biri olan Richard Posner'in *Law and Literature*'nda Balzac'a yer verilmemiştir; bkz. Richard Posner, *Law & Literature*, Third Edition, Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press, 2009. Hukuk ve edebiyat araştırmaları alanındaki bu ihmal, makale düzeyinde de görülür. Balzac ile hukuk arasındaki ilişkiye dair yazılan makale sayısı, ne yazarın kendi dilinde, ne de İngilizce'de bir elin parmaklarını geçmez. Hukuk ve edebiyat araştırmalarındaki bu çarpıcı ilgisizlik ve Balzac hakkında yazılan Fransızca ve İngilizce makalelerin listesi için bkz. Daniel J. Kornstein, "He Knew More: Balzac and the Law", *Pace Law Review*, Vol. 21, Issue 1, 2000, s. 1-102, s. 7-11. Bu genel ilgisizlik içerisinde Albay Chabert romanının durumu daha da vahimdir. Balzac ve hukuk konusunda yazılan makalelerde daha çok Goriot Baba, Sönmüş Hayaller, César Birotteau ve Cousin Pons gibi nispeten daha bilinen romanlarından bahsedilmekte, Albay Chabert romanına en fazla satır aralarında değinilmektedir. Bu durumun tek istisnası Cathy Caruth'un "The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law" isimli makalesidir. Bu makalede yazar, hayli ayrıntılı ve özgün bir yaklaşımla doğrudan Albay Chabert romanını hukuki açıdan incelemektedir; bkz. Cathy Caruth, "The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law", *Law's Madness*, Austin Sarat, Lawrence Douglas, and Martha Merrill Umphrey (eds.), Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2003, s. 119-145. Ele aldığı tema biraz farklı da olsa söz konusu makaleden bu çalışmada önemli ölçüde faydalanılmıştır.

9 **Balzac Kitabı**, Mehmet Rifat (ed.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, s. 85.

10 Balzac'ın bu romanının Türkçe'de iki baskısı vardır. İlki Yaşar Nabi Nayır'ın tercümesidir ve 1962'te Millî Eğitim Yayınları Fransız Klasikleri serisinden yayımlanmıştır. Diğeri Naci Kutluk'un tercüme ettiği ve 1974'te Varlık Yayınları tarafından yayımlanan baskısıdır. Roman ayrıca 1994'te Fransız yönetmen Yves Angelo tarafından *Le Colonel Chabert* ismiyle filme de çekilmiştir. Filmde Albay Chabert'i ünlü Fransız aktör Gerard Depardieu canlandırmıştır.

Peki bize hukuk hakkında felsefi soruşturmalara girişme imkânı sunan, bir hukuk felsefecisini de cezbedebilecek bu romanın konusu nedir?

Albay Chabert, Napolyon'un ordusunda görevli bir süvari subayıdır. Fransa'nın, Ruslar ve Almanlar'la savaştığı 1807 tarihli meşhur Eylau muharebesinde Murat komutasındaki birlikte yer alan bu başarılı asker, savaş alanında atından düşüp ağır bir şekilde yaralanır ve öldü sanılarak bırakılır. Buna rağmen biraz tesadüf eseri, biraz da inanılmaz bir hayatta kalma mücadelesi sonucunda ölümden kurtulur. Uzun bir süre Almanya'da bir hastanede yattıktan sonra kafasındaki derin yara izi dışında sağlığına tekrar kavuşur. Sağlığına kavuşur kavuşmaz da ülkesine geri dönmek, hayatına kaldığı yerden devam etmek ister. Fakat aradan on yıl geçmiştir ve hiçbir şey eskisi gibi değildir. Paris'e, eskiden karısıyla birlikte hayli zengin ve kalburüstü bir hayat yaşadığı şehre geldiğinde kimse kendisini tanımaz. Ne kadar ispat etmeye çalışırsa çalışsın ölmediğine, hâlâ yaşadığına kimseyi ikna edemez. Kapısını çaldığı herkes tarafından terslenir, sahtekârlıkla suçlanır, hatta deli zannedilerek kısa süreliğine tımarhaneye bile kapatılır. Ama hepsinden daha üzücü ve dayanılmaz olanı, karısının da kendisine inanmamasıdır. Kocasının ölüm haberini aldıktan sonra Kont Ferraud'yla evlenen ve iki çocuk doğuran karısı, Albay Chabert'in yazdığı mektuplara cevap vermediği gibi onu önce tanımamazlıktan gelir, ardından evinin kapısından kovar. Bunun üzerine varlığını ispatlamak için her türlü yola başvuran Albay Chabert, Paris'in neredeyse tüm avukatlarına gider, fakat her seferinde geri çevrilerek hayal kırıklığına uğrar.

Nihayet Paris'in en ünlü avukatlarından Mösyö Derville'e çaresizlik içerisinde yardım dilenmeye gelir. Aynı zamanda Kontes Ferraud'nun da avukatlığını üstlenen Mösyö Derville, önce Chabert'in hikâyesine inanmaz fakat daha sonra biraz da kendi mesleki kariyeri açısından ilginç bulduğu için bu davayı almaya karar verir. Mösyö Derville'in Albay Chabert'e önerdiği çözüm, karısıyla uzlaşma yoluna gitmesidir. Gönülsüz de olsa bu öneriyi kabul eden Chabert, karısıyla uzlaşmaya razı olur. Mösyö Derville'in hazırladığı uzlaşma metninde, Albay Chabert'in yaşamı da dahil her türlü mülkiyet, ünvan ve statü haklarından vazgeçeceği, buna karşılık Kontes Ferraud'nun da eski kocasına belirli bir miktar yıllık maaş bağlayacağı, ama bu uzlaşmanın kesinlikle gizli kalacağı kararlaştırılır. Fakat Kontes Ferraud, eski kocasına vereceği maaşın miktarına itiraz edince Albay Chabert ile eski karısı arasında bir pazarlık süreci başlar. Nihayet Albay Chabert, Kontes Ferraud'nun vereceği miktarı kabul eder. Fakat Kontes bununla yetinmez, albaydan, ileride yine benzeri bir hak talebinde bulunmayacağını resmî bir belge ile kabul etmesini ister. Albay Chabert'in, hiçbir maddi yardım talebinde bulunmaksızın eski karısının hayatından temelli çıkmaya razı olduğunu söylemesine rağmen Kontes yine ikna olmaz. Vereceği asgari bir maaş karşılığında Albay Chabert'in aslında hakiki Albay Chabert olmadığını, sırf Kontes'in servetine göz diktiği için bu tür bir oyun oynadığını kabul etmesini ister. Bunun üzerine Albay Chabert hiçbir uzlaşma şekline razı olmaksızın karısıyla bütün ilişkisini keserek ortadan kaybolur ve bir düşkünler evine yerleşir.

Balzac'ın bize anlattığı bu trajik hikâyede, fiilen yaşayan fakat hukuken ölü kabul edilen birinin, kendisine öncelikle yaşamını, daha sonra servetini, ünvanını ve hepsinden

önemlisi karısını geri almasını sağlayacak bir hukuki tanınma talebi söz konusudur. Yani hukuken ölü sayılan birinin, yine hukuk aracılığıyla tekrar hayata gelme talebi ve bu talep karşısında hukukun nasıl bir karşılık verebileceği meselesi konu edilmektedir.

Romanda ilk sahneye çıkış şekli Albay Chabert'in içinde bulunduğu durumu gayet açık gösterir. Mösyö Derville'in avukatlık bürosuna geldiğinde maruz kaldığı ilk muamele hukuk karşısındaki konumunu görmek açısından hayli çarpıcıdır:

“ – Vay! Gene bizim köhne pelerin.”

“ – Bana bak, Simonnin [...] herkese takılmasana, yoksa seni kapıdışarı ederim ha! Bir müşteri ne kadar fakir olursa [olsun] gene insandır beyahu!”

“ – Madem ki o da insanmış [...] ne diye ona köhne pelerin diyorsunuz?”¹¹

Derville'in yardımcılarının arasında geçen bu diyalog, Albay Chabert'in hem kimliğinin tespit edilememesini hem de fakirliğini vurgulamak suretiyle hukuki anlamda çifte bir tanınmama durumuyla karşı karşıya kaldığını gösterir¹².

Romanda Albay Chabert ilk kez acınası bir kılıkla karşımıza çıkar. Bırakın eski ve başarılı bir albay olmayı, üstü başı perişan, kendisine insan bile denemeyecek bir hâledir. Haklarını talep etmekten ziyade henüz insan olarak bile tanınmayan birinin çaresizliği içerisinde. Dolayısıyla öncelikle yaşadığını, hak sahibi bir insan olarak varlığını ispat etmek zorundadır¹³.

Roman boyunca Albay Chabert farklı kıyafetlerle sahneye çıkar. Üstelik bu farklılıklar, insanların Albay Chabert'e nasıl davranacağını da belirler; toplumsal statüsünü gösterir. Albay Chabert'i bize bu şekilde sunmakla Balzac, bir Napolyon dönemi kahramanının Restorasyon döneminde nasıl da kimsenin umursamadığı, modası geçmiş, sıradan bir tip hâline geldiğini anlatmak istemektedir. Üstelik bu vurdumduymazlık, toplumsal olduğu kadar hukukidir de. Albay Chabert kendi döneminde kapalı gişe oynayan romantik oyundan eser kalmamıştır şimdi. Sahnenin dışına itilmiştir; sahnenin dışındakilerdendir. Hakikatini dile getirmeye ne kadar çalışırsa çalışsın her seferinde soytarı muamelesi görmekte, alay konusu olmaktadır¹⁴.

Nitekim romanın bu ilk sayfalarında arka planda stajyer avukatların, görülmekte olan bir davaya sunulmak üzere hazırladıkları dilekçe, o dönemde yeni yürürlüğe giren gerçek bir kanuni düzenlemeye işaret etmektedir. Napolyon sonrası Restorasyon Dönemi huku-

11 Honoré de Balzac, **Albay Chabert**, 2. Baskı, Çev. Yaşar Nabi Nayır, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962, s. 1, 2. Albay Chabert'in Naci Kutluk'un Varlık yayınlarından çıkan diğer tercümesi, Yaşar Nabi'ninkine göre biraz yenileştirilmişse de çok büyük farklılık taşımamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Yaşar Nabi'nin tercümesi esas alınmıştır.

12 Caruth, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”, s. 121.

13 Caruth, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”, s. 127.

14 Graham Good, “Le Colonel Chabert: A Masquerade with Documents”, **The French Review**, Vol. XLII, No. 6, 1969, s. 846-856, s. 846-847.

kunda aristokratlara eski mal ve statülerinin iade edilmesini düzenleyen bir anayasal bildirge yayınlanmıştır. Balzac, Albay Chabert'in durumuna denk geldiğini düşündüğü bu kanunu, hikâyesine fon yapmıştır. Dolayısıyla hikâyenin arka planını oluşturan bu tarihsel olaylar hakkında bir kaç söz söylemekte fayda vardır.

Fransız Devrimi'nden kısa bir süre sonra iktidara gelen Napolyon ile birlikte, Fransa önce Cumhuriyet, sonrasında da İmparatorluk dönemlerinden geçmiştir. Napolyon'un iktidarı bırakması üzerine XVIII. Louis tahta çıkmış, böylece Bourbon hanedanı tekrar iktidarı ele geçirmiştir. Restorasyon ismi verilen bu dönem Fransa'da Monarşi'nin bir kez daha kurulmasına tanıklık eder. Fakat Monarşi'nin kurulması, Devrim öncesine dönme anlamına gelmemektedir. Kral, 1814'de yayınladığı anayasal nitelikte bir bildirge ile Devrim'in kazanımlarının devam ettirileceğini ilan etmiştir. Bildirge bir yandan Kral'a önemli yetkiler tanımakta, diğer yandan parlamentonun etkisini arttırmakta, böylece anayasal bir monarşiye geçildiği anlamına gelmektedir. Fakat bu bildirgenin konumuz açısından asıl önemli özelliği, bir “geçmişe perde çekme hamlesi” olmasıdır. Bildirge, Devrim sırasında el konulup kamulaştırılan toprakların mülkiyeti de dahil olmak üzere, yerleşik statü ve mülkiyet haklarına saygı duyulacağına dair söz vermektedir. Böylece her geçen gün şiddetlenen halk egemenliği yandaşları ile bütünüyle Eski Rejim'e dönmek isteyenler arasında bir çeşit uzlaşma sağlanabilmiştir¹⁵.

Restorasyon döneminin siyasi önemi, Devrim'in yol açtığı alt üst oluş ve bunun Napolyon dönemindeki sonuçları ile Devrim öncesi düzen arasında bir köprü görevi görmesidir. Fakat bunun yanısıra hukuki önemi de vardır. İmparatorluğu sırasında Napolyon'un hukuki açıdan gerçekleştirdiği en önemli proje, Devrim'le birlikte ilan edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ndeki temel hak ve özgürlükleri, hazırladığı Medeni Kanun ile kanunileştirmesi, böylece daha sağlam bir zemine oturtmasıdır. İşte 1814 tarihli bildirge aracılığıyla Restorasyon dönemi de Devrim'in bu hukuki mirasını devam ettirdiğini ilan etmektedir. Hem siyasi hem de hukuki bir “geçmişe perde çekme hamlesi” olan Restorasyon dönemi, aynı zamanda ulusal bir erdem olarak unutuşun, bağışlamanın da öne çıktığı bir dönemdir. Aristokratlara mülkiyet haklarının iadesini öngören bu hukuki süreç dikkate alındığında Albay Chabert'in beklenmedik dönüşü, hukuk karşısında tarihsel hafızanın süreklilik iddiası şeklinde de yorumlanabilir. Bir Napolyon dönemi askeri olan Albay Chabert'in hukuki tanınma talebi, Devrim'in kendi hukuk mirası tarafından baskı altında tutulan tarihin de geri dönüşüdür¹⁶. Hukuk böyle bir talebi ne kadar karşılayabilir? İşte Balzac'ın bu küçük romanda, Albay Chabert karakterinin kişiliğinde asıl sorguladığı, birey için ölüm kalım meselesi oluşturan böylesine durumlar karşısında hukukun ne yapabileceğidir; sınırları veya imkânlarının ne olduğudur¹⁷.

15 Roger Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008, s. 175, 191-192.

16 Caruth, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”, s. 122, 123.

17 Bu arada Albay Chabert romanındaki hikâyenin ne kadar tarihsel gerçekleri yansıttığı, romanda konu edilen Eylau muharebesine katılanlar arasında Albay Chabert isimli bir askerinin gerçekten bulunup bulunmadığı gibi meseleler için bkz. Caruth, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”, s. 138-139, dipnot 5.6.

Romanın arka planını oluşturan tarihsel olaylar hakkında bu kısa açıklamalardan sonra Balzac'ın bizi hukukla tanıştırdığı ilk satırlara dönülebilir.

Balzac, *Albay Chabert*'in daha ilk sayfalarında o eşsiz gözlem yeteneğini Paris'teki bir avukatlık bürosunu tasvir etmede kullanmak suretiyle bizi hukuk dünyasının ta merkezine çeker; hukuku, doğrudan hayatın içinden, uygulandığı mekânlara bakarak tanımamızı ister. Üstelik hukuk ile birarada hayal bile edilemeyecek yerlerle karşılaştırarak; kumarhane, piyango bürosu ve hatta genelevlerle:

“Eğer içinde duaların bakkal malı gibi tartılıp para ile alındığı rutubetli kiliseler, bayramlarımızın varacağı akıbeti bize göstererek hayatın bütün yalancı hayallerini yok eden partalların sallandığı eskici dükkânları, eğer şiirin bu iki çirkef lâğımı mevcut olmasaydı bir dâva işleri dairesi bütün umumi yerlerin en korkuncu olurdu. Lâkin kumarhane, mahkeme, piyango bürosu ve umumi evler de böyledir. Neden mi? Belki bu yerlerde facia insanın içinde oynandığından onu teferruata karşı lâkayt bırakır; bu hal büyük mütefekkirlerin ve büyük ihtiraslar peşinde koşanların sadeliğini de izah eder.”¹⁸

Eleştirilene maruz kalmamak için her ne kadar büyük mütefekkirlerin ve muhterislerin sadeliğine benzetse de hukuk bürolarının aslında ne kadar da duygusuz, kayıtsız ve soğuk yerler olduğunu gözler önüne sermektedir Balzac. Bir hukuk bürosu, tepeden tırnağa müşterisinin kendini âciz hissedeceği şekilde dayanıp döşenir. Kasten fazla sandalye bile konmaz ki müşteri rahat rahat derdini anlatabileceği kadar avukatın yanında uzun kalmasin¹⁹.

Mekâna ait bu duygusuzluk, soğukluk ve kayıtsızlık sanki çalışanlara, yani bizzat hukukçuların kendilerine de sirayet etmiş gibidir. Nitekim, büyük bir çaresizlikle derdini anlatmak için hukuk bürosuna gelen Albay Chabert'in pejmürde kılığına bakarak kimliği hakkında bahse giren stajyer avukatların, müşkül durumdaki bu zavallı yaşlı adamın derdini anlamaktansa bahis konusunun ne olduğuna dair türlü laf cambazlıklarına başvurarak birbirlerine üstün çıkma gayretleri, bir hukuk bürosundaki işlerin olağan seyrini bize göstermesi açısından gayet anlamlıdır²⁰. Stajyer avukatların, bahsi kazananın kendilerini götüreceği eğlence yerinin neresi olacağı konusundaki tartışması, ancak mesleki körlükle izah edilebilir.

Hukuk bürolarına ilişkin bu ilk gözlemlere, avukatların karakteri hakkında başka gözlemler de eklenir hemen. Albay Chabert'le ilk karşılaştığında hukuk bürosunun sahibi avukat Derville'in, hiç de inanmamasına karşın gayet sakin ve normal bir şekilde dinlemeye koyulması, avukatlık mesleğinin kazandırdığı bir özelliğin göstergesidir:

“[Avukatların] cesaret ve pervasızlıkları dikkate lâyıktır. Ya pek çok insan kabul etmek alışkanlığı veya kanunların kendilerine bahsettiği himaye hissi, yahut da vazifelerine

18 Balzac, *Albay Chabert*, s. 6.

19 Balzac, *Albay Chabert*, s. 8.

20 Balzac, *Albay Chabert*, s. 9-13.

itimat eseri olarak hekimler ve rahipler gibi onlar da hiç korkmadan her yere girerler.”²¹

Balzac'ın *Albay Chabert* romanı için Derville gibi bir avukat tipini seçmesi dikkate şayandır. Her ne kadar roman boyunca hukukun çirkin yüzünü gösterse de Derville gibi başarılı ve güvenilir bir avukat tipi yaratarak, Albay Chabert'in hukuk karşısındaki mağduriyetini yine hukuka başvurarak gidermeye çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla tam bu noktada Derville karakterinden hareketle Balzac'ın avukatlara dair genel kanaati üzerinde durmak gerekir.

Avukatlar, Balzac'ın romanlarında önemli yer tutar. Pek çok romanında avukatlar ve avukat büroları en ince ayrıntısına kadar tasvir edilir. Son derece gerçekçi bir bakış açısıyla tahlil ettiği avukat karakterleri, hukuk dünyasını ne kadar yakından bildiğini de gösterir. Hatta bir romanındaki karakterlerinden birinin diğerine söylediği gibi bütün avukatları cebinden çıkaracak²² kadar yakından tanımaktadır hukuk dünyasını. Tabiri caizse hukuk hakkında “çok şey bilen adamdır”²³ o. Üstelik bu konuda örneğin Shakespeare ve Dickens'a göre daha insaflidir. Balzac için ne hukukun kendisi her yönüyle eleştirilmesi gereken baştan aşağı olumsuz bir kurumdur ne de avukatlar tamamıyla kötü ve güvenilmez kişilerdir. Hem hukukun olumlu tarafları vardır hem de avukatların arasında iyiler çıkabilir. Dolayısıyla hukukla ilgilenen diğer pek çok yazara nazaran çok daha gerçekçi olan Balzac'a göre avukatlar ana hatlarıyla iki gruba ayrılır: iyi ve kötü avukatlar²⁴.

İyi avukatların özellikleri arasında yoğun bir çalışma temposu, insan ilişkilerinde üst derece hassasiyet, mesleki beceri ve müvekkillerine yardımı her şeyden önemli görme gibi özellikler yer alır. Bir tek davayı kaybetmek istemeyen, mesleğine âşık, gelişigüzel her işi üzerine almayan, seçici davranan, bütün hayatı mesleğini en iyi şekilde icra etmekle geçen, yani kendini mesleğine adanmış²⁵, cesur ve sözünü esirgemeyen²⁶ ama duygularını açığa vurmuyacak kadar da soğukkanlı davranan²⁷ bu iyi avukatlar, âdeta “hususî işlerle uğraşan devlet adamları”²⁸ gibidir²⁹.

Mösyö Derville'in³⁰ kişiliğinde bize tanıtılan iyi avukatların karşısında kötü avukatlar

21 Balzac, *Albay Chabert*, s. 18.

22 Honoré de Balzac, *Cousin Pons I, İkinci Basılış*, çev. Vahd Hatay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 218.

23 Kornstein, “He Knew More: Balzac and the Law”, s. 1.

24 Gest, “The Law and Lawyers of Honoré de Balzac”, s. 70-71; Kornstein, “He Knew More: Balzac and the Law”, s. 38.

25 Balzac, *Albay Chabert*, s. 15-16.

26 Balzac, *Albay Chabert*, s. 18.

27 Balzac, *Albay Chabert*, s. 34.

28 Balzac, *Albay Chabert*, s. 52.

29 Balzac'ın iyi avukatları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kornstein, “He Knew More: Balzac and the Law”, s. 38-42.

30 Balzac, ideal avukatı temsil eden Derville karakterinin ismini, ustası kabul ettiği ünlü ABD'li romancı Herman Melville'den (1819-1891) esinlenerek koymuştur (Kornstein, “He Knew More: Balzac and the Law”, s. 38).

yer alır. Bu kez örneğimiz Delbecq'tir. Kanuna karşı bütün hileleri bilen, gereğinden fazla becerikli bu "kurnaz adliye kurdu"nun, avukatlık mesleğini icra ederken tek düşüncesi vardır ki o da ikbal hırsıdır³¹. Diğer romanlarındaki örnekleri de dikkate aldığımızda Balzac'ın çizdiği kötü avukat tipinin, dürüst olmama, dalaverecilik, güvenilmezlik gibi meslek ahlâkına uymayan davranışlar sergileyen, başarı ve para için vicdanını bir kenara bırakmaktan çekinmeyen bir kişi olduğunu görürüz. Ayrıca kötü avukatlar, dış görünüş itibarıyla da çirkindir. Dış görünüşleri gibi iç dünyaları da, yani ahlâkları da bozuktur. Bütün bu olumsuz niteliklere rağmen zekâ ve bilgi açısından üstün bazı özellikler de sergilerler³².

Bilindiği üzere *İnsanlık Komedyası*'nda aynı kişiler birden fazla romanda yer alır. Avukatlar da bu özellikten muaf değildir. Özellikle Mösyö Derville, Balzac'ın bu iyilik timsali avukat karakteri, *Albay Chabert*'in yanısıra *Goriot Baba*, *Tefeci Gobseck* ve *Cousin Pons* romanlarında da karşımıza çıkar³³. "Kişilerin yinelenmesi" diyebileceğimiz bu yöntemle Balzac, gittikçe zenginleşen ve çeşitlenen *İnsanlık Komedyası*'na belirli bir iç düzen ve uyum getirmeyi amaçlamıştır. *Töre İncelemeleri*, *Felsefe İncelemeleri* ve *Çözümleyici İncelemeler* gibi başlıklara ayrılan *İnsanlık Komedyası* böylece hem konu itibarıyla bir iç tutarlılığa hem de biçimsel bir bütünlüğe kavuşmuştur. Derville işte bu bütün içerisinde sık sık sahne alan en önmeli karakterlerden biridir. Derville'in tekrarlanan bu rolü, aynı zamanda avukatlar hakkında genel bir karakter analizi yapma imkânı da sunar bize³⁴.

Balzac'ın avukatlara dair bu genel yaklaşımını gördükten sonra Mösyö Derville'e tekrar dönebiliriz. Bu romanda portresi çizildiği şekliyle Mösyö Derville, her ne kadar dürüstlüğüyle öne çıksa da kesinlikle idealize edilmiş bir avukat değildir; bir yandan Albay Chabert'in hikâyesine inanan, ona yardım etmek için elinden geleni yapan dolayısıyla gayet merhametli, iyi niyetli, yardımsever bir karaktere sahiptir, diğer yandan Paris'in en meşhur, en başarılı, işini en iyi bilen avukatlarından biridir. Dolayısıyla Albay Chabert'in kendisine başvurmasının sebebi salt bir merhamet beklentisi değil, o güne kadar başvurduğu ve davasını üstlenmeyi reddeden diğer avukatların karşısına en güçlü rakipleriyle çıkmak istemesidir. Keza Derville de salt insani duygularla değil, mesleki kariyerinde hayli ilginç olabilecek, muhtemelen kendisinin ününe ün katacak bir dava olması sebebiyle bu zavallı askerin davasını üstlenmeyi kabul etmiştir. Üstelik aynı zamanda Chabert'in karısı Kontes Ferraud'nun da avukatıdır. Dolayısıyla birbirine rakip iki tarafa aynı anda vekalet etmek ve her ikisini de memnun edecek bir çözüm bulmak Derville'e fazlasıyla cazip gelir.

Mösyö Derville'in bürosuna geldiğinde Albay Chabert'in kafasında işte bu düşünceler vardır. Başına gelen olayları anlattığı satırlarda ölümünün *Zaferler ve Fütuhât* isimli resmi

31 Balzac, *Albay Chabert*, s. 54.

32 Balzac'ın kötü avukatları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kornstein, "He Knew More: Balzac and the Law", s. 42-56.

33 Gest, "The Law and Lawyers of Honoré de Balzac", s. 86, 88-90; Kornstein, "He Knew More: Balzac and the Law", s. 40-41.

34 *İnsanlık Komedyası*'nda kişilerin yinelenmesi için bkz. "İnsanlık Komedyası'nda Kişilerin Yinelenmesi", çev. Sinem Sevinçtaç, *Balzac Kitabı*, s. 123-126.

savaş kitabında yer aldığından bahseder. Yani tarihe ölü olarak geçmiştir bir kere. Ayrıca usulüne uygun bir şekilde ilan edilmiş, askeri hukuk kayıtlarına da girmiş olan ölümü³⁵ hem tarihsel, hem hukuki bir olgudur artık. Üstelik belgelerle de kayıt altına alınmıştır.

Roman boyunca Albay Chabert'in belgelerle ilişkisi hiç bitmeyecektir. Nasıl ki öldüğü belgelerden anlaşılacaktır, yaşadığını da yine belgelerle ispat etmesi gerekecektir. Belgeler, Albay Chabert'in kaderini belirleyecektir. Good'un ifadesiyle âdeta belgeler arasında gerçekleşen maskeli bir baloda gibidir³⁶. Varlığını ispat edebilmek için sürekli yeni belgelere ihtiyaç duyacak, belgeler değiştikçe hukuk karşısındaki konumu da değişecektir. Varlığı ile ölümü arasındaki ince çizginin belirlenmesinde belgeler merkezi bir role sahiptir. Hatta belgeler arasına sıkışmış bu hukuki tanınma talebine karşılık bulamaması, Albay Chabert'i kendi varlığını inkâra dahi götürecektir:

"Doğrusu o zamanlar ve hattâ bazı anlar olur ki bugün de ismim hiç hoşuma gitmez. Âdeta kendim olmak istemiyorum. Haklarımı müdrük olmak hissi beni öldürüyor. Hastalığım eski hayatımın bütün hâtıralarını silmiş olsaydı, mesut olacaktım!"³⁷

O güne kadar varlığını ispatlamak için giriştiği tüm çabaların boşa çıkmasından bıkmış, hukuka inancını neredeyse kaybetmiş olmasına karşın Albay Chabert'in yine hukuka başvurması gayet anlamlıdır. Paris'in bu en ünlü avukatının kapısını çaldığında hukukun kendisinden gördüğü muameleyi yine hukukun kendisine dert yanmak suretiyle anlatırken zavallı yaşlı adam umutludur:

" – Fakat efendim, Kontes Ferraud benim karım değil midir? Kendisinin bana ait olan otuz bin frank iradı var da bana on para vermek istemiyor. Bunları avukatlara, akli başında adamlara söylediğim zaman, benim gibi bir dilenci, bir kont ya da kontese karşı dâva açmayı teklif ettiği zaman; benim gibi ölmüş bir adam bir ölüm ilmühaberine bir nikâh aktine ve doğum kayıtlarına karşı ayaklandığı zaman, hepsi tabiatlerine göre, ya bir zavallıyı başınızdan savmak için almasını bildiğiniz soğuk nezaket tavrıyla, yahut bir entrikacıya veya deliye çattıklarını sanan insanlar gibi kabaca beni istiskal ettiler [küçümsediler]. *Bir zaman ölümler altında gömülmüştüm, ama şimdi canlı insanların, resmî kayıtların, vakıaların beni tekrar toprağa sokmak isteyen bütün cemiyetin altında gömülüüyüm!*"³⁸

Mesleki yeteneğinin verdiği bir olgunlukla Derville, Chabert'i sabırla ve ilgiyle dinledikten sonra müvekkiline hukuka ilişkin çok temel bir gerçekten bahseder:

"Derville:

– Albay [...] işiniz son derece çapraşıktır.

35 Balzac, *Albay Chabert*, s. 19, 20.

36 Bkz. Good, "Le Colonel Chabert: A Masquerade with Documents", b.a.

37 Balzac, *Albay Chabert*, s. 25.

38 Balzac, *Albay Chabert*, s. 26 (vurgular bana ait).

Asker:

– Bana son derece basit görünüyor [...] Beni ölmüş sandılar, işte hayattayım! Bana karımı ve servetimi iade ediniz; hakkım olan general rütbesini veriniz. Çünkü Eylau muharebesi arifesinde imparatorluk ordusunda albaylığa terfi etmiştim.

Derville:

– Adalet âleminde işler böyle yürümez [...] Beni dinleyin, siz Kont Chabert’siniz, kabul ediyorum, ama mevcudiyetinizi inkâr etmekte menfaatleri olan insanlara bunu kanuni yoldan ispat etmek lâzım.”³⁹

Evet, hukukta adalet böyle elde edilmez; işler sabık subayın zannettiği kadar basit değildir. Derville’in burada mesleki bir öngörüyle yaptığı konuşma, aslında hukuki söylem ile hukuk dışı söylem arasındaki farkı da gözler önüne serer. Bir askerin hukuka bakışı ile bir hukukçunun bakışı birbirinin aynı olamaz. Zira “hakiki askerde ekseriye bir çocuk ruhu ve çocukta hemen daima bir asker ruhu vardır”⁴⁰ ve tıpkı bir çocuk gibi bir asker de hukuku algılayamaz kolay kolay.

Ne kadar bariz olursa olsun hakikat, hukuk karşısında tek başına bir anlam ifade etmez. Hukukun bu hakikati tanınması gerekir. Albay Chabert’in durumundaki gibi siz, varlığını hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde yaşıyor olsanız bile, hukuk açısından bu pek anlamlı değildir; yaşadığınızı ispat etmeniz gerekir. Diğer bir deyişle eğer bir defa hukuk tarafından ölü olarak tanımlanmışsanız, tekrar yaşıyor kabul edilebilmeniz ancak hukukun tanımına bağlıdır. Üstelik bu tanıma, ancak resmi belgelerle gerçekleştirilmişse geçerlidir. Varlığınızı ispat edecek belgelerin teminiye hem çok vakit alır hem de hayli masraflıdır:

“Meselâ vesikalarınız münakaşa edilecek [...] Bunlar mütenakız şekilde temyize kadar gidecek ve [...] uzadıkça uzıyan bir sürü masraflı dâvalar teşkil edecek [...] Haydi en iyisini farz edelim, Albay Chabert olduğunuzun adliyece çarçabuk tanıldığını kabul edelim. Kontes Ferraud’nun, günahı ona ait olmıyan iki kocalı vaziyetinden ortaya çıkan meselenin nasıl mütalâa edileceğini biliyor musunuz?”⁴¹

Tabi ki sıradan bir insandan bu sorunun cevabını vermesi beklenemez. Ama hukukta işler pek de sıradan insanı dikkate alacak şekilde yürümez. Sıradan insanın en fazla bildiği, içindeki adalet duygusunun tatmini, hakkının verilmesidir. Ancak hukukta adalete de haka da bu anlamıyla pek yer yoktur:

“Dâvanızda hakkın tâyini kanunun dışında kalır, bu itibarla da hâkimler tarafından ancak vicdan kanunlarıyla muhakeme edilebilir [...] İmdi, evlenmenizden çocuğunuz olmamıştı, halbuki Kont Fraaud’nun bu nikâhtan iki çocuğu var; hâkimler rabıtası nispeten daha zayıf olan evlenmeyi, bağları daha kuvvetli olan nikâh lehine feshedebilirler.

39 Balzac, *Albay Chabert*, s. 43-44.

40 Balzac, *Albay Chabert*, s. 27.

41 Balzac, *Albay Chabert*, s. 44.

Çünkü âkitler arasında hüsnüniyet vardı. Bu yaşınızda ve bulunduğunuz şartlar içinde, artık sizi sevmiyen bir kadına sahip olmak için ayak diremekle ahlâk bakımından iyi bir durumda mı bulunacaksınız? Karşınızda karınız ve kocası, mahkemeler üzerinde tesir yapabilecek iki kuvvetli şahsiyet bulacaksınız. Demek ki mahkeme çok uzamaya müsaittir. Bu esnada en yakıcı kederler içinde ihtiyarlıyacaksınız.”⁴²

Balzac *Ursule Mirouët* isimli romanında evlilik dışı çocukların hukuki konumunu ele alırken yine hakimlerin kanunun kendisinden çok ruhu ve mantığına başvurmak zorunda kaldığını söyler. Kanun koyucuların dalgınlığı sonucu kanunlarda ortaya çıkan bu boşluklar sebebiyle kişiler, hukuk karşısında bir kez daha mağdur olmaktadır. Balzac’a göre böyle bir durumda avukatlar, hakimlere, söz konusu boşluğu doldururken başvurmaları gereken ahlâk kurallarını göstermelidir⁴³. Tıpkı *Ursule Mirouët*’daki gibi burada da hakimlerin kanunlara bakarak karar veremeyeceği bir mesele vardır. Ne kadar başarılı bir avukat olursa olsun Derville bile Albay Chabert’in hakkını alıp alamayacağı konusunda öngöründe bulunamamakta, davanın akibetinin hakimlerin insafına kaldığını belirtmektedir. Tek başına alındığında kanunlar, bir hakkın varlığını tespit etmekte yetersiz kalmaktadır⁴⁴.

Bu hukuk gerçeği karşısında zavallı yaşlı albay, hayatına ve karısına tekrar kavuşamayacağını anlar. Tek bir umudu kalmıştır, o da servetidir; en azından servetini geri alıp alamayacağını sorar veli nimetine. Fakat burada da işler hiç zannettiği gibi değildir. Karısı, Albay Chabert’in ölümünden sonra mal varlığını gerçek değerinin çok altında göstermiş, böylece kendisine hak ettiğinden çok daha fazla gelir elde etmiştir. Albayın şu anki mal varlığı eskisine oranla çok daha azdır. Bütün bunlar üzerine albayın söyleyebileceği tek şey vardır:

“– Demek siz buna adalet diyorsunuz? [...]

– Tabii değil mi ya...

– Ne mükemmel adalet!

– Adalet böyledir, albaycığım. Görüyorsunuz ki, kolay sandığınız iş hiç de kolay değilmiş.”⁴⁵

Böyle bir durumda çare bulması için kendisine gelen müvekkiline hukuk adamının tavsiye edeceği tek şey vardır ki o da uzlaşmadır:

42 Balzac, *Albay Chabert*, s. 44.

43 Honoré de Balzac, *Ursule Mirouët*, çev. Sabiha Rifat-Samih Rifat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, No. LIII, 2007, s. 103.

44 Kanunlarda ortaya çıkan boşluklar ve bu boşlukların hakimler tarafından nasıl doldurulacağı meselesine dair Balzac’ın geliştirdiği bu yaklaşım, günümüzün en hararetli hukuk metodolojisi tartışmalarında kanundan yana tavır alanlara örnek gösterilebilir. Bu görüş için bkz. Kornstein, “He Knew More: Balzac and the Law”, s. 25, dipnot 63.

45 Balzac, *Albay Chabert*, s. 45-46.

“– Bu şartlar içinde öyle sanıyorum ki, sulh olmak hem sizin için, hem de onun için en mükemmel hal şekli olacak. Bu suretle, hak kazanabileceğinizden daha büyük bir servet elde edebilirsiniz.

– Böyle bir hareket karımı satmak olur.

– Yirmi dört bin frank iratla, şimdiki vaziyetinizde, size eski karınızdan daha uygun düşecek ve sizi daha fazla mesut edecek bir kadın bulabilirsiniz.”⁴⁶

Fakat uzlaşmaya razı olmak da yetmez. Uzlaşma sürecinin sona erebilmesi avukatın ücretinin ödenmesini gerektirir. Yani Albay Chabert, yaşadığını ispat edemediği gibi karşı tarafla uzlaşmaya gidebilmek için de belirli bir ücret ödemek zorunda kalacaktır. Yani başta yaşam hakkı olmak üzere diğer haklarını geri alabilmesi, bu haklarının hukuk tarafından tanınabilmesi için bunları satın almak zorundadır. Diğer bir deyişle Chabert, önce yaşadığını ispat etmek suretiyle kişiliğini geri kazanmak ister, fakat belgelendiremediği için hukuk tarafından bu talebi geri çevrilir. Daha sonra servetini geri almayı düşünür. Bu düşüncesinin de gerçekleşecek gibi gözükmemesi, Albay Chabert’i her türlü uzlaşmaya razı olmaya iter. Bütün bu engellemeler ve zorluklar, hukukun temel özelliğini gösterir bize. Balzac, bir asker olmasına da dikkat çekerek Albay Chabert’in hukuk karşısındaki hislerini şu sözlerle dile getirir:

“Askeri adalet riyasızdır, hızlıdır, Türk usulünce karar verir ve hükümleri hemen da-ima yerindedir; Chabert’in bildiği tek adalet buydu. İçine girmek icabeden müşkülât lâbirentini fark edince, orada yolculuk etmek için ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu görünce, zavallı asker, insana hâs olan ve irade denilen kudretine bir darbe yedi. Dâvalarla uğraşarak yaşamak ona imkânsız göründü, fakir, dilenci kalmak, kendisini kabul edecek bir alay bulduğu takdirde süvari neferi yazılmak ona bin kere ehven geldi.”⁴⁷

Hukukun bu yorucu sürecine katlanmaktansa yoksulluk içerisinde kalmayı bile göze alacak kadar hayal kırıklığına uğrayan Albay Chabert için uzlaşmaya razı olmaktan başka çıkar yol yok gibi gözükmektedir.

Sonuç itibarıyla Derville, ikna kuvveti ve mesleki becerisi sayesinde müvekkilini uzlaşmaya razı etmiştir. Uzlaşma ilk bakışta gayet makûl bir yol gibi gözükür. Zira taraflar arasındaki uzlaşmazlığı bitirir. Ama Albay Chabert için bu uzlaşmanın bedeli ağırdır. Albay Chabert’in hiçbir talebi karşılanmamaştır ki. Ne yaşadığını ispat edebilmiş, ne servetini ve ismini geri alabilmiş ne de eski karısına kavuşabilmiştir. Ölmeden yaşamasını sağlayacak bir meblağ ile yetinmek zorunda kalmıştır sadece. Bu durumda davanın, hukuken tanınmayan, hakkını alamayan Albay Chabert’in aleyhine sonuçlandığı rahatlıkla söylenebilir. Buna karşılık Derville için bu sonuç kuşkusuz bir başarıdır. Zira dava sona ermiştir. Derville’in bu davadaki başarısı şöyle ifade edilebilir: *Davacı aleyhine, dava lehine bir karar çıkartmak.*

⁴⁶ Balzac, *Albay Chabert*, s. 46.

⁴⁷ Balzac, *Albay Chabert*, s. 48.

Her ne kadar Derville, Balzac’ın diğer avukatları arasında olumlu nitelikler taşımasıyla ayrılıyor, örneğin yine *Albay Chabert* romanında karşımıza çıkan bir Delbecq’e oranla çok daha dürüst bir portre çiziyorsa da sonuçta bir avukattır ve aslında tek amacı sadece davayı kazanıp başarısını perçinlemektir. Bu amacını gerçekleştirmek için de tutarlı veya ilkeli olmaktansa karşısındakini ikna etmeyi kendisine görev bilmektedir. Nitekim davanın kaderi hakkında Chabert’e söylediklerinin tam tersini Kontes Ferraud’ya söylemekte bir beis görmez:

“– İyi ama mösyö [...] Chabert’inizin hayatta olduğunu farz etsek bile çocuklar yüzünden mahkeme ikinci evlenmemi tanıyacak ve M. Chabert’e iki yüz yirmi beş bir frank vermekle iş bitecektir.

– Madam, sorunun duygusal yönünü mahkemenin hangi tarafta göreceğini bilmeyiz. Bir yanda bir ana ile evlâtları varsa, öte yanda da felâketler altında ezilmiş, sizin yüzünüzden, kendisini reddetmeniz yüzünden ihtiyarlamış bir adam var. Bir kadın bulmasına imkân var mıdır? Hem, hâkimler kanuna karşı gelebilirler mi? Albayla evlenmeniz kanunidir ve ötekine göre önceliği vardır.”⁴⁸

Chabert’in karısıyla uzlaşması, bütün haklarından, isminden, ünvanından ve servetinden vazgeçmesini, bunun karşılığında karısı tarafından kendisine yıllık maaş bağlanmasını gerektirmektedir. Fakat eski karısıyla uzlaşma ihtimalinin varlığından ötürü umutlanan Chabert’in bu umutları kısa sürede suya düşecektir. Zira karısı uzlaşmaya yanaşmayacak, daha doğrusu farklı bir uzlaşma şekli önerecektir. Buna göre Chabert yine bütün haklarından vazgeçecek, ama karşılığında daha az bir maaşa razı olacaktır. Görüldüğü üzere fiilen hayatta olan Chabert, ne dava ne de uzlaşma yoluyla varlığını ispat edebilmektedir. Bu durumda diğer haklarına tekrar kavuşabilmesi de mümkün değildir. Sonuçta Chabert, karısının mutluluğunu bozmamak amacıyla bütün haklarından vazgeçmeyi kabul eder. Ancak bu kez de karısı, Albay Chabert olarak tüm haklarından vazgeçtiğini resmi bir belgeyle kabul etmesini ister. Aslında böyle bir kabul, Chabert’in bir sahtekâr olduğunu, sırf Madam Ferraud’nun servetinden faydalanmak için bu tür bir yalan uydurduğunu itiraf etmesi anlamına gelir. Böyle bir onursuzluğa katlanmaktansa ölü kalmayı tercih eden Chabert karısına son kez şunu söyler:

“– Madam [...] size lânet etmiyorum, sizden nefret ediyorum. Şimdi, bizi ayırmış olan tesadüfe şükrediyorum. Bir intikam arzusu bile duymuyorum, artık sizi sevmiyorum. Sizden hiçbir şey istemiyorum. Verdiğim söze itimat ederek rahat yaşamız, bu söz bütün Paris noterlerinin senetlerinden daha sağlamdır. Meşhur etmiş olduğum adı artık asla talep etmeyeceğim. Ben artık, güneşin altında yaşamak hissesinden başka bir şey istemiyen zavallının biriyim. Allaha ısmarladık...”⁴⁹

⁴⁸ Balzac, *Albay Chabert*, s. 61-62.

⁴⁹ Balzac, *Albay Chabert*, s. 82-83.

Bu son sahneden sonra Albay Chabert kayıplara karışır. Aradan belirli bir zaman geçtikten sonra bir vesileyle yolu adliyeye düşen Derville, mahkeme salonlarından birinde Albay Chabert'e rastlar. Romanın ilk satırlarında hukuku, bir avukat bürosu aracılığıyla tanıtan Balzac, şimdi dikkatimizi yine hukukun uygulandığı mekânlardan birine, mahkeme salonuna çeker. Tıpkı avukat bürosu gibi, mahkeme salonu da pek öyle adaletin gerçekleştiği, gerçekleşebileceği bir yer değildir:

“Bütün mahkeme daireleri gibi, bu oda karanlık ve taaffünlü [kokmuş], duvarları boyunca, bütün içtimai batakliklardan, istisnasız bu randevuya koşan betbahtlerin gelip geçişinden kararmış tahtadan sıralar dizili bir yerdir. Bir şair bu kadar sefaletin geçtiği *bu müthiş lâğımı* güneşin aydınlatmaktan utandığını söyleyebilirdi! Bu sıralar üstünde bir karış yer yoktur ki, üstünde işlenmiş veya henüz tohum halinde bir cinayet oturmuş olmasın, bir karış yeri yoktur ki, ilk suçuna adaletin vurduğu küçük damgadan dolayı ümitsizliğe düşerek, sonunda giyotinin yükseleceği, veya intihar tabancasının patlayacağı bir hayata başlamış olan bir adam görmüş bulunmasın. Paris kaldırımlarına düşenlerin hepsi bu sarı duvarlara doğru zıplarlar, kazanç peşinde koşmayan bir hayırsever, riyakâr muharrirlerin önlemek için küçük bir gayret göstermeden şikâyet ettikleri sayısız intiharların mazeretini bu sarı duvarların üstünde kolayca okuyabilirdi, çünkü bu mazaret, tıpkı Morg veya Grève [idam hükmünün yerine getirildiği meydan] meydanı dramları için yazılmış bir mukaddime gibi bu odaya nakşolunmuştur.”⁵⁰

Güneşin bile aydınlatmaktan utandığı bu müthiş lâğım çukurunun karanlığında, sanıklar arasında eski bir asker de vardır. Serserilik suçundan iki ay hapse mahkûm edilen bu askeri Derville hemen tanır. Fakat bu kez Hyacinthe ismiyle çağrılmaktadır. Yine üstü başı perişan, sefil bir hâlde, hareketsiz ve dalgın öylece oturmaktadır. Her ne kadar vakarından ödün vermemeye çalışsa da hukukun kendisine layık gördüğü adaletin izleri yüzünden okunmaktadır. Zira,

“[...] bir adam adaletin eline düşer düşmez, artık bir mânevi varlıktan, bir hukuk veya hakikat meselesinden başka bir şey değildir, *tıpkı istatistikçilerin nazarında bir rakamdan ibaret olduğu gibi.*”⁵¹

Albay Chabert'in bu sahnede Hyacinthe ismiyle anılması dikkat çekicidir. Roman boyunca Albay Chabert bazen “köhne pelerin”, “yabancı”, “avanak”, “ihtiyar davacı”, “kaçık”, “zavallı adam”, “ihtiyar maskara” ve “ihtiyar asker” gibi kimliğini ve kişiliğini silecek cinsten, hatta hakaretamiz nitelikte sıfat veya lakaplarla çağrılmış bazen de “albay”, “Chabert imparatorluk kontu”, “Kont Chabert”, “Légion d'honneur büyük subayı” gibi toplumun kendisine biçtiği rol ve statüleri ifade eden ünvanlarla anılmıştır. Kendini sürekli başkalarının gözüyle görmeye alışkın, benliğini diğer insanlarla girdiği zorunlu ilişkiler

50 Balzac, *Albay Chabert*, s. 85 (vurgular bana ait).

51 Balzac, *Albay Chabert*, s. 84-85 (vurgular bana ait).

çerçevesinde idrak etmiş olan Albay Chabert, bu sahnede ilk kez gerçek ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Hyacinthe ismi, bütün o geçici kimliklerinden bağımsız, yalın bir şekilde tanımlamaktadır Albay Chabert'i⁵².

Albay Chabert, o güne kadar sahip olduğu herşeyini kaybetmiş, bütün haklarından vazgeçmiştir. Buna rağmen eski karısı Madam Ferraud'nun Derville'e vekâlet ücretini ödemediğini öğrenince sahip olduğu tek varlığını, şerefini korumak için son bir teşebbüste bulunur. Sanki o eski aristokrat zamanlarındaymışçasına Madam Ferraud'ya hitaben bir mektup yazarak derhal Derville'in ücretini ödemesini ister. Bu davranış, Albay Chabert'in toplumun diğer üyeleri ile kurduğu son ilişkidir. Zira içinde yaşadığı bu toplumdaki hastalık derecesinde nefret etmektedir:

“Ekseri insanların kıymet verdikleri bu harici hayattan ne derece nefret ettiğimi bilemezsiniz. Birdenbire bir hastalığa tutuldum, insanlıktan iğrenme hastalığı.”⁵³

Kendisine yaşam da dahil hiçbir hakkı layık görmeyen bu insanlardan herhangi bir talepte bulunmaksızın bir kez daha kayıplara karışan Albay Chabert, romanın sonunda yine ortaya çıkar. Bir düşkünler evindedir. Yarı meczup hâlde düşkünler evinin bahçesinde bir ağaç kütüğünün üzerinde oturmuş kendi kendine askercilik oynamaktadır. Bırakın Albay Chabert olmayı, artık Hyacinthe ismini bile önemsemez görünmektedir. Nitekim kendisine Albay Chabert olarak hitap eden Derville'e ürkekçe, hüznü ve bir çocuk gibi bakarak şöyle cevap verir:

“Chabert demeyin, Chabert demeyin! Benim adım Hyacinthe'tir [...] Ben artık bir insan değilim, yedinci koğuşun 164 numarayıyım.”⁵⁴

Karşısındaki avukatlardan üç beş kuruş dilenecek kadar düşen bu adam, neredeyse insanlığını bile unutmuştur. Sadece toplum nezdinde değil hukuk karşısında da hiç mertebesindedir artık. Evet belki toplumun ve hukukun oluşturduğu o zoraki bağlardan, yapay

52 Good, “Le Colonel Chabert: A Masquerade with Documents”, s. 847; Eileen B. Sivert, “Who's Who: Non-Characters in Le Colonel Chabert”, *French Forum*, Vol. 13, No. 2, 1988, s. 217-228, s. 218-219. Sivert, Albay Chabert'in tutarlı ve bütüncül bir kimlik iddiasında bulunup, bunu var gücüyle ne kadar ispat etmeye çalışırsa çalışsın insanlar tarafından hiçbir şekilde özne olarak görülmediğini ileri sürmektedir. Roman kahramanına böyle bir kader çizmesi, Sivert'e göre Balzac'ı genel kabulün aksine katıksız bir klasik yazar olmaktan çıkarmakta, Albay Chabert romanını da tam anlamıyla modernist diyemsek bile modern romanın habercisi sayabilmemizi mümkün kılmaktadır. Zira bilindiği üzere klasik romanda anlatı, tıpkı insan bedeninin yaşamı gibidir. Belirli bir başlangıcı, ortası ve sonu vardır. Bir hâlden, çoğu zaman tam tersi diğer bir hâle geçişler olağan akışı içerisinde verilir. Hayat ile ölüm arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi kurulur. Buna karşılık Albay Chabert'in hem kendi hikâyesinin hem de bedeninin ve ruh hâlinin tasvir edildiği bölümlerde klasik anlatı çöker. Zira birbirine zıt özellikler aynı anda var olur. Üstelik bu biraradalık, salt okuyucunun ilgisini çekme, dikkatini diri tutma amacı taşımaz. Dahası, hikâyenin kurgusunun bir gereği olarak ilerleyen bölümlerde çözüme kavuşturulmayı bekleyen bir mesele de değildir. Yani bilinçli bir stratejinin ürünü olarak görülemez. Zaman zaman birbirleriyle çelişse bile bu zıt unsurların her biri, diğerinden bağımsız kendi başına varlığını sürdürmeye devam eder. Balzac hakkındaki bu yorum için bkz. Sivert, “Who's Who: Non-Characters in Le Colonel Chabert”, s. 219.

53 Balzac, *Albay Chabert*, s. 87.

54 Balzac, *Albay Chabert*, s. 89.

kimliklerden kurtulmuş, sıradan bir insanın doğallığına kavuşmuştur. Albay Chabert'in içinde bulunduğu bu son durum, belirli bir açıdan özgürlük gibi görülebilir⁵⁵. Ama nasıl bir özgürlük? Düşkünler evinde yarı meczup, yardımsever birilerinin vereceği üç beş kuruş ekmeğe parasına muhtaç hâlde yaşamını sürdürmeye mecbur kılan bir özgürlük...

Balzac, Albay Chabert'in bu trajik hikâyesini son sözü hukuka vererek bitirir. Burada hukukun, yegane amacı olan insana hizmeti unutup da kendi başına bir amaçmış gibi hareket etmesini ve insana dair yalın bazı hakikatleri, bir takım şekli ve resmi kurallar adına görmezden gelmesini yine hukukun kendi ağzından, avukat Mösyö Derville'in sözleriyle eleştirmektedir:

“– Biliyor musunuz, azizim, cemiyetimizde dünyayı tanıyamayan üç adam var. Papaz, doktor ve adalet adamı. Bu adamlar, belki bütün faziletlerin, bütün serapların matemini tuttukları için, siyahlar giyerler. Üçünün en zavallısı *avoué*'dir [avukattır]. İnsan rahibe, kendisini enteresan kılan ve büyülen nedamet ve vicdan azabı gibi hislerin tesiriyle gelir, bu hisler, işi pek de zevksiz olmıyan papazı teselli eder; o ruhu temizler, tamir eder ve Allahla barıştırır. Fakat biz avukatlar, biz daima aynı fena hislerin tekerrürünü görürüz. Onları hiçbir şey ıslah etmez, bizim dairelerimiz temizlenmesi kabil olmıyan lâğımlardır. Vazifemi ifa ederken neler öğrenmedim! Kendilerine kırk bin frank irat temin ettiği iki kızı tarafından terk edilmiş bir baba gördüm ki, meteliksiz, mangırsız, tavan arasında can verdi. Yakılan vasiyetnameler gördüm; evlâtlarını soyan anneler, karırlarının servetini çalan kocalar, bir âşıkla rahat yaşamak maksadiyle, çıldırtmak veya ahmaklaştırmak için ilham ettikleri aşkı silâh gibi kullanarak kocalarını öldüren karırlar gördüm. Aşk mahsulü olan öteki çocuğunu zenginleştirmek için ilk kocalarından olan evlâdına, onu ölüme sürükleyecek iptilâlar aşılıyan kadınlar gördüm. Size bütün gördüklerimi söylememe imkân yok, cinayetler gördüm ki, adalet onlara karşı âcizdir, romancıların icadettiklerini sandıkları bütün korkunç şeyler daima hakikattan aşağıdır. Siz de bu güzel şeyleri öğreneceksiniz; ben karımla birlikte köyde yaşyacağım. Paris'ten nefret ediyorum.”⁵⁶

Dürüst bir parfümcünün ne pahasına olursa olsun adalete uygun yaşamak istemesi sebebiyle başına gelen ve iflasıyla sonuçlanan bir dizi ticari ve hukuki olayı konu aldığı *César Birotteau* romanında Balzac, hukuku bir tiyatro oyununa benzetir. Bu tiyatro oyununun iki yönü vardır. İlki sahneye dönüktür ve seyircilerin izlemesi içindir. Seyircilerin görmediği diğeri ise kulislere bakar. Seyircilerin izlediği ve sahneye dönük olan yön, yapay bir gerçekliğe işaret eder. Demek ki oyunun asıl amacı, kulislere bakan yönde gizlidir⁵⁷.

⁵⁵ Romanın sonunu yaygın kabulün tersine hiç de olumsuz bulmayan, Albay Chabert'in bu yeni durumunu farklı bir özgürlük türü olarak nitelendiren ve hukukun yetersizliklerini aşabilecek yeni bir imkân gibi sunan özgün bir yaklaşım için bkz. Caruth, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”, s. 135-138.

⁵⁶ Balzac, *Albay Chabert*, s. 90-91 (vurgular bana ait).

⁵⁷ Honoré de Balzac, *César Birotteau*, çev. Cevdet Perin, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1945, s. 318. Ayrıca bkz. Carbonneau, “Balzacian Legality: A Proposal For Natural Law Juridical Standards of Legitimacy”, s. 6.

Balzac'a göre edebiyatçının görevi de işte bu hukuk oyununun gizli kalan yönlerini ortaya çıkarmaktır. Hukukun görünen yüzünün arkasında neyin yer aldığını tespit edip biz okuyuculara göstermekle görevlidir edebiyatçı⁵⁸.

Albay Chabert'in son satırlarında Balzac, edebiyat ile gerçekliği karşılaştırır ve romancıların yazdığını gerçeklikten uzak bulur. Fakat yine bizzat kendisi, hukuki gerçekliği en ince detaylarıyla ele alıp incelediği romanlarında bu karşılaştırmayı geçersiz hâle getirir. Hukuk karşısındaki tavır bakımından hukukçu ile karşılaştırıldığında edebiyatçının, hukuki gerçekliğe dair çok daha isabetli tespitlerde bulunabileceği kabul edilmelidir. Buna karşılık örneğin bir kanun koyucunun, yani hukukun bizzat kendisinin hukuk adı altında bize vaat ettiği, Carbonneau'nun da belirttiği gibi çoğu zaman sadece korkunç hikâyelerden ibarettir⁵⁹.

KAYNAKÇA

- Balzac, *Honoré de, César Birotteau*, çev. Cevdet Perin, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1945.
- Balzac, *Honoré de, Albay Chabert*, 2. Baskı, Çev. Yaşar Nabi Nayır, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- Balzac, *Honoré de, Albay Chabert*, çev. Naci Kutluk, İstanbul, Valık Yayınevi, 1974.
- Balzac, *Honoré de, Cousin Pons I, İkinci Basılış*, çev. Vahd Hatay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Balzac, *Honoré de, Ursule Mirouët*, çev. Sabiha Rifat-Samih Rifat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, No. LIII, 2007.
- Billy, *Andre, Balzac'ın Hayatı*, çev. Fehmi Baldaş, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- Brooks, *Peter, Realist Vision*, New Haven & London, Yale University Press, 2005.
- Carbonneau, *Thomas E., “Balzacian Legality: A Proposal For Natural Law Juridical Standards of Legitimacy”*, *Loyola Law Review*, Vol. 27, No. 1, 1981, s. 1-39.
- Caruth, *Cathy, “The Claims of the Dead: History, Haunted Property, and the Law”*, *Law's Madness*, Austin Sarat, Lawrence Douglas, and Martha Merrill Umphrey (eds.), Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2003, s. 119-145.
- Gest, *John Marshall, “The Law and Lawyers of Honoré de Balzac”*, *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol. 60, No. 2, 1911-1912, s. 59-92.
- Good, *Graham, “Le Colonel Chabert: A Masquerade with Documents”*, *The French Review*, Vol. XLII, No. 6, 1969, s. 846-856.

⁵⁸ Carbonneau, “Balzacian Legality: A Proposal For Natural Law Juridical Standards of Legitimacy”, s. 6.

⁵⁹ Carbonneau, “Balzacian Legality: A Proposal For Natural Law Juridical Standards of Legitimacy”, s. 20-21.

- Kornstein, Daniel J., “He Knew More: Balzac and the Law”, **Pace Law Review**, Vol. 21, Issue 1, 2000, s. 1-102.
- Lukacs, Georg, **Avrupa Gerçekçiliği (Balzac-Stendhal-Zola-Tolstoy-Gorki ve Diğerleri)**, 2. Basım, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi.
- Posner, Richard, **Law & Literature**, Third Edition, Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press, 2009.
- Price, Roger, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.
- Sivert, Eileen B., “Who's Who: Non-Characters in *Le Colonel Chabert*”, **French Forum**, Vol. 13, No. 2, 1988, s. 217-228.
- Zweig, Stefan, **İnsanlık Komedyası'nın Ölümsüz Yazarı Balzac**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.